

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Dromen van een toekomst: 'Jong in Afrika'

Kessel, W.M.J. van; Borg, H. ter; Dop, J. van

Citation

Kessel, W. M. J. van. (2000). Dromen van een toekomst: 'Jong in Afrika'. In H. ter Borg & J. van Dop (Eds.), *Beelden van Afrika* (pp. 8-17). Utrecht: Het Spectrum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4722>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4722>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

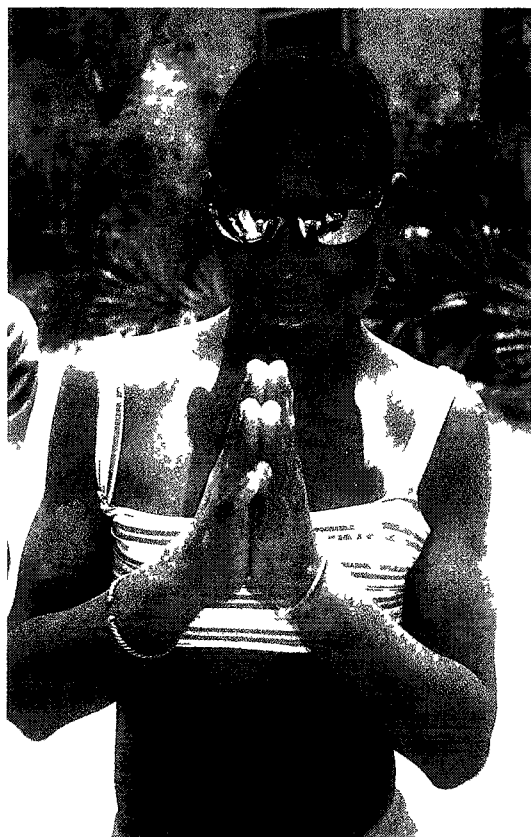

Jong in Afrika

TWEE PUBERS UIT HET WEST-AFRIKAANSE GUINEE haalden in 1999 even het wereldnieuws. Yaguine Koita (14) en Fodé Tounkare (15) werden op 2 augustus op het vliegveld van Brussel doodgevroren uit het landingsgestel van een Sabena-airbus gehaald. In hun kleren zat een briefje met de verklaring van deze wanhoopsvlucht. Dit schrijven, gericht aan de 'Zeer geachte leden en hoogwaardigheidsbekleders van Europa', vroeg aandacht voor de grote problemen van de jeugd in Afrika: oorlog, ziekte en niet genoeg te eten; en een groot gebrek aan goed onderwijs, behalve als je ouders het geld hebben om een privéschool te bekostigen. Dat geld hadden de werkloze ouders van Yaguine en Fodé niet. Yaguine was een stille leerling met goede rapportcijfers, vooral voor wiskunde, aardrijkskunde, natuurkunde en Frans. Hij wilde piloot worden. Maar op Yaguines school in Conakry zijn slechts zeven leslokalen beschikbaar voor 3200 leerlingen, die beurtelings in ochtend- en middagploegen onderwijs volgen. Net als veel van hun leeftijdgenoten dachten Yaguine en Fodé dat er voor hen alleen een toekomst was als ze de overtocht naar Europa of Amerika konden maken.

Gelukkig hebben de meeste jongensdromen niet zo'n tragische afloop. Soms gaat een droom in vervulling, zoals voor de jonge voetballertjes die uiteindelijk bij hun favoriete Europese club belanden. Of voor de jonge whizzkids die carrière maken in de flitsende wereld van de informatietechnologie. Of voor musici, die een internationale doorbraak maken. Maar voor de meeste Afrikaanse kinderen geldt natuurlijk dat zij een toekomst in eigen land moeten vinden.

Relatief gezien waren Yaguine en Fodé helemaal niet zo slecht af. De meesten van hun leeftijdgenoten krijgen niet de kans om de middelbare school te volgen. Van de Afrikaanse jeugd tussen de 11 en 17 jaar volgt slechts een kwart een vorm van voortgezet

••

onderwijs. In de armste landen, zoals Tsjaad, Niger, Burkina Faso, Tanzania, Mozambique en Guinee, zit nog maar 10 procent van die leeftijdsgroep op de schoolbanken. De rest moet op de een of andere manier meehelpen om de kost te verdienen.

Sinds de onafhankelijkheid heeft het onderwijs in Afrika een spectaculaire groei doorgemaakt, waardoor het percentage van de bevolking dat kan lezen en schrijven, sterk is toegenomen. De economische crisis heeft dat proces wel vertraagd, maar niet gekeerd. Maar ook in de meer welvarende landen zijn de leslokalen voller en de boeken schaarser dan 15 jaar geleden, en is de toekomst voor schoolverlaters veel onzekerder. In de meeste landen vindt meer dan de helft van de bevolking een bestaan in de agrarische sector. Maar wie een paar jaar naar school is geweest, heeft andere aspiraties dan het harde boerenbestaan. Het succesverhaal van de snelle groei van het onderwijs heeft ook een keerzijde: de school wekt verwachtingen die de maatschappij niet kan vervullen.

Afrika is het jeugdigste continent van de wereld. Meer dan de helft van de Afrikanen is jonger dan 18 jaar. In landen als Oeganda, Rwanda, Kongo en Somalië is bijna de helft van de bevolking zelfs jonger dan 15 jaar. Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Maar welke toekomst? En wie 'heeft' de jeugd: handelen jongeren uit eigen beweging, of worden ze gemanipuleerd door volwassenen?

<< Horlogeverkopers, Lusaka, Zambia

<< Kinderen, Burkina Faso

< Jong kind, Kameroen

• Jongen op het strand in Goree, Senegal

•• Drie vriendinnen, Kameroen

Kinderen aan het front De beelden van Afrika's burgeroorlogen spreken boekdelen: het grootste deel van de strijdkrachten in de burgeroorlogen in Liberia, Sierra Leone en Soedan bestond uit zwaarbewapende kinderen. Jongens zijn uiteraard in meerderheid, maar meisjes zijn in opmars. De militaire technologie heeft een handje geholpen. Automatische wapens zijn nu zo licht geworden dat een 10-jarige ermee om kan gaan. Wapens worden steeds goedkoper. Een AK-47 hoeft niet meer te kosten dan een geit.

In kringen van hulpverleners worden de kindsoldaten doorgaans afgeschilderd als slachtoffers, die gered moeten worden uit de klauwen van gewetenloze 'warlords'. Maar een militaire carrière, bij ongeregelde milities of bij hulptroepen van het regeringsleger, kan ook een rationele keuze zijn voor gemarginaliseerde jongeren die hun overige toekomstmogelijkheden geblokkeerd zien.

Hun ouders hadden een betere start in het leven. In de periode na de onafhankelijkheid – voor de meeste landen rond

1960 – stortten de jonge staten zich in een ambitieuze ontwikkelingsrace. De overheidsbureaucratie groeide als kool. Een diploma van de middelbare school was een garantie voor een baan bij de overheid. Tegen het eind van de jaren '80 ging 60 tot 80 procent van de staatsbegroting op aan het ambtelijk apparaat. In Afrika bestaat meer dan 50 procent van de werkgelegenheid buiten de agrarische sector uit banen bij de overheid. In Azië en Latijns-Amerika is dat respectievelijk 36 en 27 procent. De omslag kon niet uitblijven. De oliecrisis van de jaren '70, gevolgd door de Structurele Aanpassingsprogramma's van de jaren '80, dwong Afrikaanse regeringen tot ingrijpende bezuinigingen. Het overheidsapparaat moest drastisch worden afgeslankt.

Driekwart van de Afrikanen is na de onafhankelijkheid geboren: voor hen ligt de toekomst bepaald niet open. De formele sector van de economie kan de nieuwkomers op de arbeidsmarkt niet absorberen.

Zelfs in het relatief welvarende Zuid-Afrika, dat kan bogen op de gezondste econo-

mie van het continent, vindt slechts één op de tien schoolverlaters een baan.

Hoe reageert de jeugd van Afrika op haar maatschappelijke uitsluiting? Die 'jeugd' is niet beperkt tot de kindertijd, maar dreigt een permanente maatschappelijke status te worden. Wie geen middelen van bestaan heeft, kan geen gezin stichten. Wie geen gezin sticht, heeft geen toegang tot de wereld der volwassenen. Hij of zij telt niet mee. Welke opties hebben jongeren om toch mee te tellen? Zij kunnen aan hun marginali-

satie ontsnappen door een carrière te zoeken in de informele sector, misdaad, oorlog, religie of emigratie. De informele sector – sigaretten verkopen, auto's wassen, handeltjes, reparaties, vrachtjes sjouwen, prostitutie – is vanouds de spons die de werklozen moet opzuigen. Maar de rek is eruit. De beste plekjes zijn al bezet.

Met een geweer word je als 12-jarige wel voor vol aangezien. Je hoeft geen honger meer te hebben: met een geweer in de hand kun je voedsel eisen. Je kunt wraak nemen op een samenleving die geen plaats voor je heeft. Want de jeugd van Afrika is zich vaak verrassend goed bewust van haar marginalisering. Kinderen weten best dat de stedelijke elite haar eigen kinderen naar dure privéscholen of buitenlandse kostscholen stuurt, terwijl de meesten hun schooltijd doorbrengen in overvolle lokalen met onderbetaalde onderwijzers die niet beschikken over leermiddelen. Bovendien moet die schooltijd vaak voortijdig beëindigd worden, omdat de ouders geen geld meer hebben voor schoolgeld en schooluniformen.

Kinderen maken ook hun eigen keuzen. Dat gold bijvoorbeeld voor de Mozambikaanse jongens die in de jaren '80 door de Frelimo-regering van de straat werden gehaald. 'Hangjongeren' pasten niet in de opbouw van een socialistische samenleving. Deze 'parasieten' en 'potentiële delinquenten' werden terug naar hun dorp gestuurd, waar ze zich nuttig moesten maken in de landbouw. Liever dan zich te schikken in een ondergeschikte positie in de hiërarchische dorpsamenleving, sloten ze zich aan bij het rebellenleger van Renamo. Als soldaat konden ze voedsel vorderen, een vrouw nemen en zich niets gelegen laten liggen aan het gezag van ouderen en chiefs. Ze beleefden een snelle stijging van hun maatschappelijke status.

Veel burgeroorlogen eindigen met een onderhandelde vorm van machtsdeling. De rebellenleiders krijgen een aandeel in de regeringsmacht, maar hun jeugdige aan-

hang wordt afgedankt. Ze zien hoe hun aanvoerders worden beloond met Mercedessen, modieuze kleren en andere symbolen van maatschappelijk succes. Maar zelf worden ze met de nek aangekeken, vanwege de vele wreedheden die ze in de loop van de strijd hebben begaan.

Dit gold ook voor veel van de kindsoldaten in Sierra Leone. Volgens schattingen bestond ongeveer de helft van het rebellenleger van het Revolutionary United Front (RUF) uit kinderen tussen de 8 en 14 jaar. Maar ook het regeringsleger en tribale milities maakten op grote schaal gebruik van kindsoldaten. De voordelen waren voor alle strijdende partijen duidelijk: kinderen bleken goede vechters, ze kenden geen angst, ze waren goed in het leggen van hinderlagen, ze konden zonder scrupules doden en ze waren door dik en dun trouw aan hun 'bra', hun grote broer, zoals ze hun instructeur noemden. Veel kindsoldaten waren onder dwang geronseld, maar er dienden ook vrijwilligers bij alle strijdende partijen. De gevechtseenheid diende als vervanging voor familie en vriendenkring: de kindsoldaten 'hoorden erbij' en werden voor vol aangezien.

Dezelfde rol spelen ook straatbenden. Straatbenden hebben eenzelfde functie: ze bieden kinderen een gevoel van bescherming en geborgenheid. De bendeleider fungeert als grote broer. In de Keniase hoofdstad Nairobi wordt het aantal straatkinderen geschat op meer dan 100.000. Straatkinderen en andere werkloze jongeren zijn

een altijd beschikbaar reservoir voor de 'rent-a-crowd'-tactiek van campagnevoerende politici. In die zin profiteren jongeren in de marge van de invoering van democratische verkiezingen met een meerpartijstelsel. In verkiezingstijd draven ze op om de stadions te vullen, verkiezingsleuzen te scanderen of relletjes te trappen bij de politieke tegenstanders, in ruil voor een T-shirt, een maaltijd en soms wat geld.

Niet alle straatbenden bestaan uit kleine criminelen. Hulpverleners be-

schouwen straatkinderen in Rwanda – bekend als Mayibobo – als ongewassen schoffies die gerehabiliteerd moeten worden. Maar veel Mayibobo geven blijk van een groot verantwoordelijkheidsbesef. Ze schooien wat, doen allerlei klusjes, wassen auto's, werken als parkeerwacht of verkopen plastic zakken op de markt. Ze delen hun eten met elkaar en zijn buitengewoon spaarzaam. Die spaarcenten zijn bestemd om zaai-goed te kopen voor hun moeder, die in het dorp is achtergebleven, of om het schoolgeld voor een jonger broertje te betalen.

De democratische opening, die begin jaren '90 inzette, heeft de jeugd weinig nieuwe perspectieven geboden. De politieke arena is het domein van de geschoolde elite, van de mensen die het al gemaakt hebben of een goede kans hebben om toe te treden

* Kind in bad Kameroen

** Oud en jong in Soa Kameroen

tot de elite. Afrikaanse studenten speelden een voorhoederol in de strijd voor democratisering. Ze behoorden tot een bevoorrechte elite. Maar de studenten van de jaren '90 zijn zich scherp bewust van hun onzekere toekomst. Zelfs een universitaire titel is geen garantie meer voor een overheidsbaan. Studentenprotest is een tweeslachtig verschijnsel, in Afrika net zo goed als in Europa. Ondanks hun revolutionaire retoriek willen de studenten het systeem niet omvergooien: integendeel, ze vechten voor een plaats in het systeem, voor toegang tot de gelederen van de elite.

Geweld en criminaliteit trekken onvermijdelijk de meeste aandacht, maar veruit de meeste Afrikaanse jongeren zoeken vreedzame middelen om zich een toekomst te verschaffen. Religie biedt een uitweg uit maatschappelijke marginalisatie. Staatsideologieën zoals nationalisme of socialisme, die in de eerste decennia na de onafhankelijkheid de bevolking moesten inspireren tot hard werken voor de nationale ontwikkeling, hebben afgedaan. De staat verliest aan legitimiteit, maar de Kerken zijn 'booming business'. Naast de gevestigde christelijke Kerken en islamitische genootschappen, groeien en bloeien de onafhankelijke Kerken en sekten, met name ook onder de jeugd. Hier wordt de weg naar de wereld van de volwassenen niet geblokkeerd door oudere generaties. Jeugdige voorgangers hebben hier uitzicht op maatschappelijk succes en aanzien, en op een zinvolle invulling van hun leven.

Jeugdig initiatief De extreme wereld van kindsoldaten en straatbenden heeft de grootste nieuwswaarde, maar de meeste Afrikaanse jongeren willen gewoon een kans om hun eigen toekomst te bouwen. In 1990 namen Senegalese jongeren bezit van de straten van Dakar. Ze regelden het verkeer, beschilderden de muren met portretten van hun idolen en hielden met bezems en emmers grote schoonmaakacties in de verwaarloosde volkswijken. Onder de naam 'Set Setal' (schoonmaak) probeerden jongeren vorm te geven aan hun eigen toekomst. Maar Set Setal werd doodgeknuffeld door de volwassenen. Toen de gemeente en ontwikkelingsorganisaties zich ontfermden over dit initiatief, verdampte het jeugdig enthousiasme.

In Zuid-Afrika hebben zwarte jongeren een voorhoederol gespeeld in het verzet tegen de apartheid. Eerst in de scholierenopstand van 1976 in Soweto, en opnieuw in de jaren '80, toen scholieren en studenten massaal in opstand kwamen tegen de uitzichtloosheid van hun bestaan onder het blanke minderheidsbewind. De 'jonge leeuwen' werden door het African National Congress, de verzetsbeweging in balling-

schap, aangespoord het land onregeerbaar te maken. Maar toen het ANC na 1990 regeringsmacht binnen handbereik zag komen, werd het tijd de 'jonge leeuwen' te temmen. De oude garde zou voortaan de zaken wel regelen. De jeugdbeweging werd opgenomen in de ANC Youth League en verloor met haar autonomie ook haar elan.

Nelson Mandela opperde nog even om de stemgerechtigde leeftijd te verlagen naar 14 jaar, maar dat werd weggehoond als een grapje van een oude man. In de publieke beeldvorming in Zuid-Afrika veranderde de verzetsgeneratie van de jaren '80 in de verloren generatie van de jaren '90.

Buiten de schijnwerpers van de internationale media proberen miljoenen kinderen het beste te maken van hun leven. Vooral in Oost- en Zuidelijk Afrika, waar de aidsepidemie een spoor van weeskinderen heeft achtergelaten, nemen tieners de zorg over voor hun jongere broers en zusjes. Oeganda telt al meer dan een miljoen aidswezen. De solidariteit van familienetwerken kan door dergelijke rampspoed onder zware druk komen te staan, maar de veerkracht van Afrika blijkt altijd weer verrassend groot.

Jongeren hebben hun toekomstdromen niet verloren, maar ze kiezen – voor zover er iets te kiezen valt – een individuele overlevingsstrategie. Zelfs de kindsoldaten koesteren hun toekomstdromen. Uit interviews met gedemobiliseerde jonge strijders spreekt een duidelijke wens: de meesten willen terug naar school. En daarna een normaal leven, met een baan als monteur, vrachtwagenchauffeur, timmerman, stewardess, arts, kapster of verpleegster.

De jeugd van Afrika wil meetellen in de samenleving, maar organiseert zich doorgaans niet in een tegenbeweging met een eigen ideologie. Ook in Afrika lijkt de tijd van grootse visies en idealen voorbij.

Dr W M J van Kessel houdt zich bezig met de moderne geschiedenis van zuidelijk Afrika, en met name Zuid Afrika. Ze is werkzaam bij het Afrika Studiecentrum in Leiden en schrijft als freelance journalist over Afrika bezuiden de Sahara.